

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Mardin / Midyat Bölgesindeki Ezidilerde İbadet ve Müzik (Sema Müziği Örneklerinin Analizi)

Worship And Music Among the Ezidis in Mardin / Midyat Region (Analysis of Samples of Sema Music)

Seda YALMAN

Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Türk Müziği Ana Sanat Dalı
s.mandollu@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-8035-8031

Derya KARABURUN DOĞAN

Doç. Dr., İnönü Üniversitesi, Devlet Konservatuvarı, Türk Halk Müziği Ana Sanat Dalı
dkaraburun@inonu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9091-5957

Öz: Kadim bir geçmişe sahip olan Mardin, birçok dine ev sahipliği yapmıştır. Bu dinlerden biri de Ezidilerdir. Ezidiler' in şeytana taptığı inancı, bir arada yaşadığı farklı etnik toplulukların baskısına ve tepkisine sebep olmuştur. Bu sorundan kaynaklı ülkemizde çok az sayıda kalmalarının yanında başta Almanya olmak üzere, Belçika, Fransa, Ermenistan ve Gürcistan gibi ülkelere göç etmişlerdir. Türkiye'de de Mardin, Batman ve Urfa gibi bölgelerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Ezidiler'in sözlü bir kültür geleneğiyle geçmişten bugüne gelmeleri ve yazılı kaynak eksikliği, bu toplumun değerlerinin anlatılıp aktarılmasında bazı yetersiz ve yanlış bilgi aktarımlarına neden olmuştur. Bu araştırmada da literatüre bir katkı sağlaması amacıyla Mardin' in Midyat ilçesinde ve Taqa köyünde yapılan görüşmelerle birlikte Ezidiler, ibadetleri ve de ibadetlerinin bir parçası olan sema törenleriyle ilgili bilgiler toplanmış ve semalarında kullandıkları müziklerle ilgili olarak dört eser, dilleri olan Kürtçe ifadelerle notaya alınmıştır. Notaya alınan bu eserler, makamsal yapı bakımından duyumsal analiz yöntemi ile analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Midyat, ezidi, din, müzik, ritüel.

Abstract: Mardin, which has an ancient past, has hosted many languages, religions and races. Ezidis are one of the many religious values they have. The belief that Yazidis worship Satan has led to the pressure and reaction of the different ethnic communities they live together. Due to this problem, they have immigrated to countries such as Belgium, France, Armenia and Georgia, notably Germany, as well as staying in our country in very few numbers. They are also found in very few places in Turkey such as Mardin, Batman and Urfa. The fact that Yazidis come from the past with an oral cultural tradition and the lack of written sources has caused some insufficient and wrong information transfer in explaining and conveying the values of this society. In this research, in order to contribute to the literature, information about the Ezidis, their worship and the sema ceremonies, which is a part of their worship, were collected together with the interviews held in the Midyat district of Mardin and the village of Taqa, and four works related to the music they used in their sema were recorded in Kurdish, which is their language. These notated works were analyzed with the sensory analysis method in terms of modal structure.

Keywords: Midyat, yazidi, religion, music, ritual.

Geliş Tarihi:19.09.2022

Kabul Tarihi:28.08.2023

Yayın Tarihi:30.04.2023

Atıf: Yalman, S. & Karaburun Doğab, D. (2023). Mardin / Midyat bölgesindeki Ezidilerde ibadet ve müzik (sema müziği örneklerinin analizi). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 277-288.

Doi: 10.33437/ksusb.409591

GİRİŞ

Alana özgü incelemeler ve kültürel analiz araştırmaları farklı kültürlerin, farklı ve benzer yönlerini ortaya çıkarmayı ve tasvir etmeyi amaçlamaktadır. Farklı etnisitelere ev sahipliği yapan Türkiye, bütün bölgeleriyle zengin bir kültürel potansiyele sahiptir. Bu konuyla alakalı olarak yapılan bu alan araştırmasında Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Mardin şehrinin Midyat ilçesindeki Ezidi dinine mensup kişilerin dinsel müzikleri ele alınarak araştırmada İbadet – Müzik ilişkisi üzerinde durulmuştur. Ayrıca betimsel olarak mevcut olan durumu ortaya koymaya yönelik bir nitel araştırma modeline yer verilmiştir.

Geçmişten günümüze kadar gelindiğinde bütün toplumlarda insanlar hep bir dine mensup olmuştur. İnsanın özüne, var olduğu temele bakıldığında karşımıza her zaman din faktörü çıkar. Eski Yunan tarihçisi Mestrius Plutarchus (M.S. 46-120?) “Dünyayı geziniz, dolaşınız; medeniyetsiz, edebiyatsız, duvarsız insan topluluğu görebilirsiniz ama mabetsiz ve mabutsuz insan topluluğu göremezsiniz” sözü de bu konuyu destekler niteliktedir (Güven, 2012: 935). Giddens ise dinin, topluluk üyeleri için düzenleme, kural ve zorunluluklar getirmenin bir yolu olduğunu söylemiştir (Giddens, 1996: 85). Bu çerçevede dinin, bütün topluluklarda huzur ve düzen için kuralları bulunan, ihtiyaç duyulan bir unsur olması kaçınılmaz olmuştur.

Din kavramının kelime anlamına baktığımızda TDK’ye göre “Tanrı’ya, doğauştü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen, inanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü” anlamlarına gelmektedir. Tümer’e göre “din, insanların kendilerini ve tabiatı aşan, kaderlerini elinde tutana karşı gönül, söz ve davranışlarıyla, sevgi, korku ve huşu duyguları içinde, yönelmeleri; iman ikrarı, ibadet, ayin ve törenlerle bu Yüce Tanrı veya ilahi varlıkların rızasını kazanmaya, kurtuluşa ulaşmaya çalışmaları, böylece bir hayat tarzı ve cemaat oluşturmalarıdır” (Tümer, 1986: 229-230).

Etimolojik (kökenbilimsel) açıdan ise dinin, sözlüklerde kökeni Arapça olarak belirtilir. Fakat birçok dilde farklı anlamlara geldiği görülmüştür. Örnek vermek gerekirse “1) Arami-İbrani bir kökten Arapça ‘ya geçmiş olan “hüküm”, 2) Saf Arapça ‘da “örf-adet” anlamına gelir. 3)Eski Farsça ‘da (Pehlevi) Avesta ‘da din karşılığında kullanılan “daena” veya Orta İran’daki “den” kelimesinden alınmıştır” (Tümer, 1986: 214-230). Buradan hareketle din kelimesinin etimolojisinin kesin bir temeli olmadığı söylenilebilir.

Din kavramının iki önemli halkası vardır. Bunlardan birisi inanç diğerisi ise ibadettir. İnanç, bir düşünceye bağlılık ve o düşünceyi kabullenme anlamında kullanılmaktadır (Doğan, 1996: 142). Günlük hayattaki kullanımında birine karşı duyulan güveni ifade eder. Dini inanç yönünde ise, “insanın kendisi ve bütün kâinat üzerinde hâkimiyetini kabul ettiği duyular üstü, yüce, kudret ve kuvvet sahibi bir varlık ve bu varlıkla insan arasındaki ilişkileri düzenleyen birtakım esaslarla ilgili inançlar” olarak tanımlanabilir (Peker, 2011: 47). Diğer husus olan ibadet, dinin özünü oluşturun inanç kavramından sonra ikinci önemli halkadır. Günlük hayatta belirli bir yapı çerçevesinde yapılan, uygulanması gerekli olan hareketler gibi bir anlama sahiptir. Esasen ibadet, kutsalla olan doğauştü ilişkinin belirli kelimeler, eylemler, jest ve mimik yöntemleri şeklinde dünyadaki belirmeleridir. Yani bireyin kutsala olan gönül borcunu ödemesi, aynı zamanda sevgisini, aidiyetini göstermek için uyguladığı birtakım eylem ve hareketlerdir. Sonuç olarak ibadet, inananların kutsala karşı duydukları inancın ve bağlılığın sevgi ve saygının vücut bulmuş halidir (Koç, 2003: 378).

İnsanların günlük hayatı bir düzen içinde geçirmelerini sağlayan aile, doğum, evlilik veya ölüm gibi insani konuların dini inançlarla şekillenmiş olması din ve kültür ilişkisinin açık bir ifadesidir. Bu yönüyle din kültürün ana kaynağını oluşturur ve sosyal hayatın her alanında belirleyici bir nitelik taşır. Toplum hayatında dinin öneminden bahsederken uygulama ve aktarma konusunda sanatın değerli ve mühim bir iletici güç olduğundan bahsetmek mümkündür. Tolstoy “Sanat ne keyiftir ne avuntu ne de eğlence; sanat yüce bir iştir. Sanat insan yaşamında bilinçli bilgiyi duygulara aktaran organdır” diyerek dini ifadelerin sanat aracılığıyla iletilmesinin mümkün olacağını anlatmıştır (Tolstoy, 2010: 230). Sanatsal ürünler kişilerin eğitmeden inançlarına kadar birçok toplumsal değerlerinde farklılıklar göstererek her bireye çeşitli biçimde tesir etmiştir. Bu konuya yönelik geçmişte ve günümüzde şiir

olarak ilahilere, mimarlık olarak mabetlere, putperestlerin heykellerine yansması örnek niteliğinde olabilmektedir (Karaburun Doğan,2015: 266).

Sanat dalları arasında dini inançların insanlara aktarılmasında en önemli role sahip olan tür müziktir. Müzik, etkileme gücü yüksek ve ulaşılabilirliği kolay olması sebebiyle sanat dallarının başında yer almaktadır. Sosyokültürel hayatın önemli bir parçası olan müzik, özellikle ibadet ve ritüeller çerçevesinde, duygusal konsantrasyonu sağlamak gibi birtakım özelliklere sahip olması nedeni ile dini yaşamda hususi bir yere sahiptir. Buradaki ritüel kavramı, Batı dillerinde Latince 'den kökünü oluşturan "rit" kelimesi "bir şey yapmak" anlamını karşılamaktadır. Bu kavramı biraz daha öze indirgediğimizde, "inanınların üzerinde uzlaşarak simgesel anlam yükledikleri geleneksel uygulamalar" tanımı yapılmaktadır (Olgun, 2016: 83-84). Anlam bağlamında simgesel anlam yüklenen bu uygulamalara yani ritüellere müzik, duygusal ifadeyi kolaylaştırıcı, derinleştirici bir etki kazandırır. Hristiyanlık, Müslümanlık, Ezidilik gibi birçok dinde de bu niteliğinden dolayı aktif bir biçimde rol alır.

Bu konu müzik kültürü açısından önem arz etmektedir. Müzik kültürünün dini etnik grupları bağlayıcı özelliği, birçok müzikolog için inceleme konusu olmuştur: Blacking, „Folk müzik, bir araya gelerek birbirlerine bağlılıklarının işareti olan ses kalıplarını üreten halkların gerçek birlikteliğini ifade eder (1995: 52) diyerek folk müziğin etnisite ve cemaat ruhu ile olan bağlantısını vurgulamıştır. Merriam da müziğin kültürel bir olgu olduğunu ifade eder. O'na göre müzik, kültürel olarak anlam yüklü sesler içinde kalıplaşan bir etkinlikler, düşünceler ve nesnel bütündür (Merriam, 1964:103). Bir müzik metninin hangi dilde seslendirildiği, bir müzik ezgisinin makamsal, tonal, reçitatif vb. ne şekilde icra edildiği, bir dinsel müziğin seslendirilmesinde armoninin kullanılıp kullanılmadığı, dinsel müzik performansı içinde kadının yerinin ne olduğu, çalgı kullanılıp kullanılmadığı, kullanılıyorsa ne tür çalgıların kullanıldığı ve hangi çalgılara o kültür içinde kutsiyet atfedildiği, dinsel cemaatlerin sosyo-kültürel yapıları hakkında bilgi vermektedir. Eş deyişle dinsel müziklerin bir kimliği bulunmaktadır. Ezidilikte de din-müzik ilişkisi o dinin hislerini, ruhunu aktarmada ve yaşatmada büyük bir rol üstlenmiştir.

Konuyla alakalı olarak taranan kaynaklardan bir araya getirilen veriler ve bölgede uzman kişilerle yapılan görüşmeler doğrultusunda çıkan sonuçlar müziksel çözümleme yoluyla ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın Midyat bölgesiyle sınırlandırılma sebebi elde edilen verilerde daha güvenilir sonuçlara ulaşılma kaygısıdır.

YÖNTEM

Alan araştırmaları ve kültürel analiz çalışmaları, aynı veya farklı illerde bazen de farklı coğrafyada, benzer veya farklı kültürlerin benzer veya farklı özelliklerini ortaya çıkarmayı ve bunları betimlemeyi hedeflemektedir. Türkiye kültür çeşitliliği bakımından zengin bir yapıya sahip olduğu için neredeyse tüm bölgeler alan araştırması için uygun bir yapıdadır. Konu başlığından da anlaşılacağı üzere yapılan bu çalışmada Mardin Midyat'ta yaşayan Ezidi cemaatinin dini müzikleri, dini ritüelleri ve bu ikisi arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra etnomüzikoloji disiplini içerisinde betimsel olarak var olan durumu ortaya çıkarmaya yönelik nitel araştırma yöntemine ve kültür analizine yer verilmiştir.

Nitel araştırma "Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmadır" (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39). Kültür analizinde belli bir grubun kültürünü, kültürel özelliklerini ve kültürün günlük yaşama etkilerini açıklamak ve yorumlamak hedeflenir. Kültür analizi, günlük yaşamdaki süreçlere dokunmadan, sadece gözlemleyerek yapılır ve şimdi olanla, mevcut durumla ilgilenir (Erdoğan, 2012: 159). Bahsi geçen Ezidi cemaatinin müziği ile birlikte "Dini ritüel ve Müzik kültürü" üzerinde durulmuştur.

Bu bağlamda burada dini ritüeller uygulanırken bu ritüellerin ne şekilde olduğu ve ritüeller uygulanırken icrası gerçekleştirilen eserlerin duyumsal analiz ile form ve repertuar analizlerine yer verilmiştir. Sistemik ve duyumsal (işitsel) olarak müzik eserleri müziksel analiz bakımından incelendiğinde, müziksel özelliklerine göre sınıflandırılabilirler. Uzmanlar tarafından GTSM'de bulunan makamsal yapıya göre incelenecek eserlerin, inceleme sonucunda makam dizisi, karar sesi ve usul yapısı gibi özelliklerine ulaşılabilir. Müzik eserlerinin karakteristik özelliklerini çıkarmak adına yapılan

müzik analizleri “eserin teknik ve müzikal özelliklerini tanımak için yapılan analizler olup, esasen, etkili bir performansa ulaşabilmeye teknik ve müzikal disiplinlere ilişkin güçlüklerin belirlenerek çözümlerinin üretildiği bir tanıma analizidir” (Bağçeci, 2003:163).

İnanç Olarak Ezidilik

Kendilerini Ezidiyan ve Ezidi olarak isimlendiren Ezidilerin kökeni ile ilgili geçmişten günümüze kadar birçok çalışma yapılmış ve farklı farklı kuramlar ortaya atılmıştır. Ezidiler hakkında çeşitli bilgilerin ortaya çıkmasının kendi inançlarından olmayan kişilere kendileri hakkında bilgi aktarmalarının yasak olması neden olmuştur. Bunun yanında okur sayısındaki düşüklük, sağlıklı bilgiler edinilmemesine yol açmıştır. Bilgi eksikliği ve karışıklığı da bu sebeplerden dolayıdır.

Edinilen bilgiler ışığında birçok dinden etkilenmiş olan Ezidilik, her ne kadar kendini gizli tutmaya çalışsa da gördüğü ilgiden dolayı bu pek mümkün olmamıştır. Birçok araştırmacıya göre Manicilik, Mandeizm, Gnostisizm, Güneş ve Ay kültleri, Zerdüştlük ve İslam bu dini etkisinde bırakmış ve kendi inançlarından katkılar sunmuş olsa da bu inanç hiçbirinin devamı mahiyetinde olmamıştır (Yalnızoğlu, 2015, s. 120). Ezidilik, sadece Ezidi olarak dünyaya gelenlerin Ezidi inancından kabul edilebilmesi açısından yapı olarak etnik bir inanç olarak varsayılabilir.

Şeyh Adi bin Müsafir Ezidiliğin kurucusu olarak bilinmektedir. Şeyh Adi’ nin köken olarak Lübnan’ lı Müslüman bir Arap dervişi olduğu fakat Ezidilikle arasındaki ilişkinin nasıl oluştuğu bilinmemektedir. Şam’ın Beytifar köyünde, 1075 yılında dünyaya geldiği bilinen Şeyh Adi eğitimini Bağdat’taki medreselerde almıştır. Sonrasında Musul’ un kuzeyinde bulunan Laliş Vadisinde, Aziz Adday isimindeki eski bir manastıra yerleşmiştir. Öldüğü güne kadar bu manastırda yaşayan Şeyh Adi, öldüğü zaman da buraya defnedilmiştir. Daha sonra bu vadi Ezidiliğin en kutsal yeri ve hac mekânı olmuştur. Burada bulunan “zemzem” ismi verilen suyla, Ezidiler el ve yüzlerini yıkayarak vaftiz olarak kutsanmış sayılmaktadır (Cebe ve Soydan, 2012). Önemli hac mekânlarından birisi de Mardin’deki Deyrulzafaran Manastırı’nın alt katında yer alan tapınaktır. Ezidiler yılın belirli aralıklarında burayı ziyaret etmektedirler.

Ezidiler’ in dilleri Kürtçe’dir. Tek bir tanrıya inanırlar ve dilleri olan Kürtçe’de Hudâ (Xweda) adını verdikleri yaratıcının tüm evreni yarattığı inancına sahiptirler. Hudâ’nın dünyayı yarattıktan sonra yeryüzündeki idaresini kendi nurundan yarattığı, kendisine yardımcı olan meleklerle devrettiği, onların başında da Melek Tavus’un geldiğine inanılmaktadır (Gökçen, 2014:30). Melek Tavus Ezidilerin inancına göre Tanrı’ ya karşı geldiği için kovulmuş, “kırk küp gözyaşı dökmüş ve daha sonra Tanrı tarafından bağışlanarak kendi katına çağrılmışken, diğer dinlerin Şeytan’ı bağışlanmamış ve Dünya’da kalmak zorunda bırakılmıştır. Melek Tavus’un döktüğü gözyaşıyla cehennem ateşini söndürmüş olmasından ötürü cehennem diye bir yerin olmadığı da Ezidi inanışlarından (Gökçen, 2014:20). Melek Tavus Tanrı katında devamlı olarak Ezidilerin sorunlarını gidermek ve onlara yardımcı olmak için Dünya’ ya gelmiştir” (Taşgın, 2014: 39). Buradan anlaşılıyor ki Melek Tavus Tanrı ile tamamen bütünleşmiş ve onun ikinci bir şahsiyeti konumunda olmuştur (Yalkut, 2001: 59).

Ezidi İnancında Hiyerarşik Örgütlenme Biçimi

Ezidiler’de dini hiyerarşik düzen; Emirler, Şeyhler, Pirlar, Kavallar, Fakirler, Koçekler, Fakriyatlar ve Müritler şeklindedir. Emirler en üstte yer alan, zümrelerden oluşan cemaatin başkanıdır. Bu görev babadan oğula geçmektedir.

Şeyhler ise Emirler tarafından atanan dini işlerden sorumlu başkanıdır. Yani Ezidiler’in dini liderleridir. Şeyhlerden sonra gelen ve şeyhlerin yardımcısı ve müridi sayılan Pirlar, Laleş’te bulunan tapınağın ve diğer türbelerin bakımını yapmakla yükümlüdürler. Aynı zamanda Pirlar’ in kendi müritleri de bulunmaktadır. Ezidi olan her birey hem bir Şeyh’ in hem de Pir’ in mürididir. Sonraki sırada gelen Kavallar ise Ezidi köylerini dolaşarak zekât toplar aynı zamanda ayinlerde ve bayramlarda ilahi söylerler. Topladıkları para ise Laleş’teki tapınağın bakımına ve cemaatteki yoksul kişilere harcanmaktadır. Kendini Şeyh Adi’ nin dinine adayan ve Laleş’teki tapınakta görev yapan dindar erkeklere koçek, dindar kadınlara da fakriyat denilmektedir. Kast’ın en sonunda yer alan Müritler ise diğer zümre üyelerine bağış, vergi ve gıda ürünleri vermekle sorumludur (Süvari, 2006: 102).

Ezidilikte Döngüsel İbadetler ve Ritüeller

Ezidi inancında Tanrı, Melek Tavus ve altı meleğini kendini temsil etmeleri için dünyaya göndermiştir. Ezidilikte Melek Tavus'un dünyadaki görevlerini ve varlığını idame ettirebilmesi için Ezidiler gerekli olan ritüelleri yerine getirmelidirler (Yalkut, 2001:67).

Evrenin varlığını devam ettirebilmesi için Ezidiler'in bazı temel dinsel görevleri, ritüelleri ve ibadetleri vardır. Dini önderlerine saygı duymak, sadaka vermek, türbe ziyaretlerinde bulunmak, dini ayinlere gitmek, bazı yasak olan şeylere uymak, dinsel ödemelerini yapmak, dua etmek gerekli olan dinsel vazifeleri arasında yer almaktadır (Kreyenbroek ve Reşow, 2011).

Ezidilerin bütün ibadetlerinde Güneş önemli bir figürdür. Hatta birçok kaynakta Güneş'e Tapanlar" olarak isimlendirilmektedirler. Fakat hiçbir şartla Güneş' e tapmamalarının yanında, Güneş' e doğru edilen duaların Tanrı' ya aktarılacağı düşüncesiyle Güneş' i bir aracı olarak tasvir etmektedirler (Gökçen, 2014: 60-61).

Mardin'in Midyat ilçesinde görevi "fakirlik" olan din görevlisiyle yapılan kişisel görüşmede görevli, Laleş'teki Şeyh Adi türbesi dışında ibadet edebilecekleri belirli toplu bir ibadethaneleri bulunmadığını, oradakinin de hac ibadeti olduğunu belirtmiştir. Sabah güneş doğduğunda, öğlen tam tepedeyken, akşam vakti battığında günde üç vakit güneşe dönerek kimsenin görmediği bir yerde tek başlarına dua ettiklerini söylemiştir. Bu onlar için önemli bir ibadettir.

Bir diğer yapılan görüşmede Midyat'ın Taqa Ezidi köyünde yaşayan Yusuf Bey, "Yaratıcısına yakarırken öncelik olarak iyiliği, diğer tüm halkların, insanların barışını, sağlığını, doğanın sorunsuz şeklinde devamını dilediğini, dünyadan kötülüğün yok olmasını yaratıcısından istediğini, son olarak kendinin ve kendi halkının iyiliğine dair yakarışını güneşe doğru dönerek yaptığını, günde üç defa güneşe yönelerek içgüdüsel olarak veya özel bir dua okuduklarını ifade etmiştir. Dualarında tek yaratıcıya seslenirken her zaman Melek Tavus'u da hürmeten dualarında andıklarını, ayrıca dini merkezlerinin Laleş'te olduğunu ve orada bulunan Ezidi Ruhani Meclisinin ise dini otorite olduğunu" görüşmede aktarmıştır (Erdem/2022).

Ezidiler'in duanın dışında yaptıkları birtakım ibadetler ve ritüeller daha vardır.

Oruç

Ezidiler'de oruç iki çeşittir. Bunlardan birisi sadece din adamlarının, fakirlerin ve yaşlıların tuttuğu, diğeri de her Ezidi' nin tutmak zorunda olduğu oruçtur.

Din adamlarının tuttuğu oruç özel bir oruçtur ve seksen gün sürmektedir, diğeri ise aralık ayının başından başlayarak üç gün süreyle tutulan oruçtur. Sabah güneş doğarken başlayıp, akşam güneş battıktan sonra biter. "Gün boyu yemek, içmek yasaktır fakat bir şey ikram edilirse geri çevrilmez" (Torî, 2000:80).

Hac

Her Ekim ayının ilk haftasında Ezidiler Laleş Vadisine Şeyh Adi'nin türbesine giderek hac ibadetlerini yapmaktadırlar. Burada yapılan hac ibadeti topluluk için yerine getirilmesi gereken dini bir kuraldır. Ezidilikte de kurban kesme vardır. İbadet sırasında Ezidiler'in kutsal gördükleri türbeler ziyaret edilir ve kurban kesilir, Ezidiler çocuklarını vaftiz ederler ve kavvalların¹ çaldığı def ve şibab² ile dini ayin icraları yapmaktadırlar (Gökçen, 2014, 2015).

¹ "Kavvallar, Adiy bin Musafir'in türbesi çevresinde oturan görevlilerdir. Bunlar yılda bir kez Yezidi köylerini dolaşır, yanlarında taşıdıkları Melek Tavus heykellerini öptürerek ve çevresinde tavaf ettirerek hac görevini yapamayanlara bu görevi eda etmelerini sağlarlar. Bu hizmetlerinin bedeli, yanlarında bulundurdıkları kutsal testilere (şerbik) sadaka konularak ödenir". İnternet Kaynağı: (<https://www.facebook.com/ihvanlarnet/photos/a.233745816831312/572668106272413/?type=3>) Erişim Tarihi: 19.07.2022.

² Def ve şibab; Yalnızca kavalların belirli günlerde ve törenlerde icra edebildiği kutsal sayılan iki çalgıdır. Def geniş ve iç kısmında ikişerli olmak üzere dört adet büyük zilin bulunduğu bir yapıya sahip olan vurmalı bir çalgı, şibab ise tıpkı kaval gibi olan üfleli bir çalgıdır. Herhangi iki çalgıdan ziyade Âdem' in canlanmasını sağlayacak boyutta kutsal bir aracı görevindedir (Gökçen, 2015: 100).

Dini Bayramlar

Ezidilerde bayram sayısı fazladır bunlardan bazıları; Xwedan Bayramı, Şêşims Bayramı, Êzî (d) Bayramı, Pir Ali Bayramı ve Hızır ve İlyas Bayramıdır. Bu bayramların dışında en önem verdikleri dini bayramlar Yeni Yıl Bayramı, Yaz Bayramı ve Cumai Bayramı'dır (Gökçen, 2014:63).

Bunlardan ilki olan Yeni Yıl Bayramı Kırmızı Çarşamba olarak da bilinen bu bayramda aile mezarlıklarını ziyaret edilir, geçenlerin alması için mezarların başına yiyecekler bırakılır, evleri süslemek için kırmızı düğün çiçekleri toplanılır ve yumurtalar renkli renkli boyanır. Diğer önemli bayram olan Yaz Bayramı sadece Laleş'te kutlanılır. Bu bayram Şeyh Adi Bayramı olarak da bilinir. Temmuz'un on sekizinden yirmi birine kadar sürmektedir. Önemli olarak kutlanılan bir diğer bayram Cumai Bayramıdır. Ezidiler bu bayramda hac ibadetlerini yapmak için 6-13 Ekim tarihlerinde Laleş'te toplanırlar ve bu bayram yedi gün sürer. Bu bayramda Ezidiler çocuklarını vaftiz ederler, türbeler ve kutsal yerler ziyaret edilir. Sema törenleri yapılır, şarkılar söylenir. Bu ritüellerin yanında en önemlisi de bu bayramda kurban kesilmesidir. Haclarını yapan Ezidiler Laleş' e ya da yaşadıkları yerlere tekrar giderek kurban keserler.

Sünnet / Kirvelik

Sünnet Ezidiler de çok önem verilen ritüellerden biridir. Doğan çocuk ölü olsa bile sünnet edilir. Kirvelikte sünnet kadar önem verilen konulardan biridir. Kirve bu inancın halkı tarafından barış ve kaynaşma adına önemli bir kaynak olarak görülmektedir.

Müslümanların çokça yaşadığı bölgelerde Ezidiler kirvelerini kendilerinden olandan değil, Müslümanlardan seçmektedirler. Hâl böyle iken Ezidilerin de Müslümanlar tarafından benimsenmesi sağlanmaktadır (Gökçen, 2014:63).

Ahret Kardeşliği

Ezidi inancına göre herkesin bir ahret kardeşi olması gerekmektedir. Ahret kardeşliği iki kadın ve iki erkek arasında yapılmaktadır. Kardeşler birbirlerinin manevi ve dünyevi meselelerinden sorumludur. Bu yüzden özellikle Müridler ahret kardeşlerini Şeyh ve Pirlere tercih etmektedirler (Gökçen, 2014, s. 58). Özellikle doğum, ölüm, düğün gibi özel günlerde birbirleri için yapacakları bazı görevler vardır. Ahret kardeşliğinin bu en önemli özelliği ergenlikten ömürlerinin sonuna kadar sürmektedir.

Ölüm ve Cenaze

Ölüm için farklı görüşlere sahip olan Ezidilerde bir kısım ölen kişi için "elbisesini değiştirdi" söylemini kullanır. Yani onlar için ölüm aslında yeniden var olmak, başka bedende yeniden canlanmak gibi bir anlama sahiptir. Cennet ve cehennem yoktur, ruh göçü vardır.

Diğer yandan bu konunun aksine Guest çalışmasında, Baba Kavval'ın sözlerini şu şekilde aktarmıştır:

"Allah insanoğlunu yarattığı zaman, insanoğlunun günah işleyeceğini biliyordu. Eğer Yargı Günü'nde iyi bir yer yoksa ve hapisane gibi bir yer yoksa -cennet yoksa ve cehennem yoksa- insanlar Allah'tan nasıl korkarlardı? Bu yerler olmaksızın, insanoğlu O'ndan korkmazdı. Bu yüzden O, iyiler için cenneti; kötüler için ise cehennemi yarattı" (Guest, 2001:369).

Bu çerçeveden anlaşılıyor ki Ezidilerin cennet cehennem inancı bugüne bakıldığında ilahi dinlerin tesiri altında kalarak değişim uğramıştır.

BULGULAR

Birçok dinde olduğu gibi Ezidiler için de gerek günlük hayatlarını gerekse de ibadet, inanç ve kültür gibi öğretilerini sözlü olarak aktarmada, güzel sanatların önemli bir dalı olan müzik, vazgeçilmez

bir unsurdur. Ezidilerin basılmış olan kutsal kitaplarının olmaması, din adamları ve bu inançtaki kişilerini, sözlü olarak süregelen inançlarını müzik yoluyla aktarmaya itmiştir.

Şekil 1. *Laleş' te gerçekleştirilen bir "sema" töreni*³

Cumai Bayramı boyunca her akşam Şeyh Adi Tapınağı'nın avlusunda kurulan sema törenleri, bu inançtaki topluluğun en önemli ibadetlerindedir. Avluya yerleşen insanlar törenin yapılmasını bir hayli beklemektedirler. Törende bazı ailelere ve kast üyelerine ayrılan belirli bir oturma planı yapıldığından yer bulmak oldukça zordur. Akşam vakti olduğunda bahçenin ortasına ince bir demire takılmış olan dört küçük kâsenin üzerinde büyük bir kâsenin olduğu "çakiltû" getirilir. Üstte olan büyük kâsenin Dünya'yı, alttakilerin ise yönleri gösterdiği bu kaseler yağla doldurulur.

Şekil 2. *Çakiltû' ya yağ dolduran şeyh ve töreni saygıyla izleyen kavvallar*⁴

Bu düzende "sema" halindeki ruhbanlar dünyanın çevresindeki melekleri sembolleştirmektedir. "Sema"nın bu denli önemli oluşunda dünyevi tanımlardan ziyade buna emsal olarak Dünya'nın yaratılışına karşı saygı gereği önde Melek Tavus ve arkasından kendisine yardım amaçlı yaratılmış olan

³ Gökçen, A. (2015). Kadim Bir Nefes: Ezidi Ağıtları. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

⁴ Gökçen, A. (2015). Kadim Bir Nefes: Ezidi Ağıtları. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

altı meleğin Tanrı' ya duyulan aşk için Dünya' nın çevresinde sema yaptığına inanılır (Gökçen, 2015:104). Buradaki çakaltû Dünya'yı, etrafında dönen ruhbanlar ise melekleri temsil eder.

Şekil 3. Def ve şibab çalan Ezidi kavvallar⁵

ÖRNEK SEMA MÜZİĞİ NOTALARI VE MAKAMSAL ANALİZİ

Sema töreninde ruhbanların yerine oturmalarından sonra kavval ilahi, beyt ve dualardan alıntı yaparak vaaz verir. Konuşmasının sonunda ise kavval son söz olarak: “Biz eksigiz, Tanrı tamamdır” der ve kutsal sayılan enstrümanları def ve şibab çıkarılarak müzik başlar.

Sema törenleri yapılırken her gün o törene has ayrı bir müzik icra edilir. Her biri ayrı anlamlara sahip olan semalarda, yapıldığı güne özgü dua ve ilahiler okunur. Bunlara örnek olarak “Semaya Şesims, Semaya Şerfeddin, Semaya Qanuni, Semaya Zerzai, Semaya Bilind, Semaya Şerfeddin, Semaya Qanuni” verilmektedir. Sema müziklerinin yalnızca sema törenlerinde değil, kadınlara ve erkeklere ait olan mezar başında da icra edilen türleri bulunmaktadır. Örneğin Semaya Qanuni kadın mezarlarında, Semaya Merkaba erkek mezarlarında icra edilir.

Şeyh Hesenî Seması (1)

Şeyh Hesenî Sema'sı (1)

Söyleyen: Koçek Merwan
Derleyen: Amed Gökçen
Notaya Alan: Seda Yalman

Şey he He se ni sulta na a a ay a a a a a a ay
Yeg sul ta a a na yeg sul ta a a a na a a a zi ze ki ma la ba ve min
o bave kal be rah man a a mi re ka len de ra a ay li min a ay ey
e e ey e e e e e e ey e e e e ey e e e e ey La le şe bo o
o de ga li yabo o o o o o oy o o o mar ga yebo o ye bo
ye bo ya bi rin da re me ra no zin dan Şey ha dil he mu der daé
der mana ya a oha ay der ma na

Şekil 4. Şeyh Hesenî Sema'sı

Genellikle cenaze anında ve bayramlarda okunmaktadır. Şeyh Hesenî Sema'sını oluşturan üçlünün ilk kısmıdır. İlk yedi kıtada Qewle Şêxê Hesenî' den (Şeyh Hasan Kavlı' inden) icra edilir. İkinci kısımda bulunan yedi kıta da Qewle Ababekira Omera' dan son bölümdeki yedi kıtada ise Qewle Kafa' dan söylenir.

Birinci ölçünün notalarına genel olarak bakıldığında eserin makamının Uşşak olduğu görülmektedir. Eserde Neva (Re) güçlü olup, Dügâh (La) ile karar verilmiştir. Donanımında segâh (Si Koma Bemolü) değiştirici işaretini almıştır. Eser serbest usûl ile icra edilmiştir.

Şeyh Hesenî Seması (2)

Şeyh Hesenî Sema'sı (2)

Söyleyen: Koçek Merwan
Derleyen: Amed Gökçen
Notaya Alan: Seda Yalman

Aw daz do ri ma le wa wa ay a a a a a a ay a a a a a ya aw

ma a a le e e e ba a ba e be ma ka ma le Şeyh si ne ba a bow

wa a a ay le mi noy o o o o oy o o o o o oy o o o o ya le bre e

fer da şel me de ra ah me da ra a a ba a a ay a zi zo

Aw daz do ri ma le A di ya ya a a a a a ay a a a a a ya aw

o ma a a le e e e ed Adi i ya az we bej ma wa ga li a hi yaw wa ay a ay

le mi noy o o o o oy o o o o o oy o o o o ya bra mo ne si ya de vet

gam ga li i cın di i i a a ay a a ay ya a zi zo

Şekil 5. Şeyh Hesenî Sema'sı

Şeyh Hesenî Sema'sının ikinci ilahisidir. Özel günlerde yalnız olarak söylenir. Bu durumda Qewle Ababekira Omera (Ababekira Omera Qewl'i) olarak isimlendirilir.

Birinci ölçünün notalarına genel olarak bakıldığında eserin makamının Uşşak olduğu görülmektedir. Eserde Neva (Re) notasını güçlü olup, Dügâh (La) ile karar verilmiştir. Donanımında Segâh (Si Koma Bemolü) değiştirici işaretini almıştır. Eser serbest usûl ile icra edilmiştir.

Şeyh Hesenî Sema'sı (3)

Şeyh Hesenî Sema'sı (3)

Söyleyen: Koçek Merwan
Derleyen: Amed Gökçen
Notaya Alan: Seda Yalman

Le mi ne go va a a naw bi rew naw lw na na bi re lw na no ga lo sur raşe

2
xa le e e e e Şem se e e ya a na ya a yaw u a a a ay pi re e e

3
waz muğ la mo

4
Go ka ta ya ka wi le cema di wo naw li ya wey le nim le lo ge lo zey ne sup a

5
şey he e e e e A di i i i i ya ya ya aw u a a a a pi re ye e

6
waz muğ la mo

Şekil 6. Şeyh Hesenî Sema'sı

Şeyh Hesenî Sema'sını oluşturan üçüncü (qewl) ilahidir. Tek başına da söylenebilir. Bu durumda Qewlê Kofa olarak isimlendirilir. Ağır bir biçimde icra edilir.

Birinci ölçünün notalarına genel olarak bakıldığında eserin makamının Uşşak olduğu görülmektedir. Eser Dügâh (La) ile karar vermiş olup, donanımında Segâh (Si Koma Bemolü) değiştirici işaretini almıştır. Eser serbest usûl ile icra edilmiştir.

Şerfeddin

Şerfeddin

Kaynak: Koma Zerdeşte Kal
Notaya Alan : Seda Yalman

Şer fe di ne ej di ne me ye e

şer fe di ne ej di ne me ye şer fe di ne ej di ne me ye

a wa ta ca se re e me ye ew ro ni ya ça we me ye e

ew ro ni ya ça we me ye

Şekil 7. Şerfeddin

Klasik beytler gibi eski bir geçmişi olmamasının yanında daha çok günümüze yakın olan, hareketli bir ezgiye sahiptir. Eserin genel olarak notalarına bakıldığında Rast makamında olduğu görülmektedir. Karar sesi Rast (sol) olup, değiştirici işaretleri Segâh (Si Koma Bemol) ve Eviç (Fa Bakiye Diyez) değiştirici işaretlerini almıştır. Eser 6/8'lik Yürük Semâi usulü ile icra edilmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇLAR

Yapılmış olan çalışmada Mardin'in Midyat ilçesinde yaşayan Ezidiler'in ibadetleri ve sema törenlerinde icra edilen müzikleri araştırılmıştır. Araştırma Midyat'ta yapılan görüşmelerle desteklenmiştir. Geçmişten günümüze kadar yaşadıkları yerlerde inançlarından dolayı dışlanan ve baskı gören bu toplumun şu ana kadar ulaşılabilen basılmış bir kutsal kitabının olmaması, dinlerini, bunun beraberinde kültürlerini sözlü olarak aktarmaya itmiştir. Sözlü kültürün en güçlü aracı olan müzikleri de kulaktan kulağa nesiller boyu aktarılmıştır. Bu bağlamda bu kültüre, müziğine ve ibadetlerine sağlıklı ve kapsamlı bir kaynakla ulaşmak güç olmuştur. Mardin'in Midyat ilçesindeki "fakirlik" görevindeki din adamıyla yapılan görüşmede görevli, dini öğretilerin anlatılmasında kavî (ilahî) ve beyitlerin önemli bir yerinin bulunduğu bahsetmiştir. Bu türlerde Tanrı'yı övmekten, kutsal olan varlıklardan, kutsal olan yerlerden, Ezidi inancında önemli görevlerde bulunan kişilerden bahsetmek gibi konuların işlendiğini söylemiştir.

Araştırılan konu itibari ile duaların okunup, ilahilerin söylendiği semaların Ezidi inancında dans ve ilahiler eşliğinde, Tanrı'ya ve Melek Tavus'a ulaşmada bir aracı görevi üstlendiği görülmüştür. Sema töreninde ruhbanların yerine oturmalarından sonra kaval isimli görevlilerin ilahileri ve beytleri seslendirdiği dualardan alıntılar yaparak vaaz verdikleri, kavallerin konuşmalardan sonra: "Biz eksikiz, Tanrı tamamdır" dediği ve kutsal sayılan enstrümanları olan def ve şibab çalarak müziği başlattığı sonucuna varılmıştır.

Ayrıca sema törenleri yapılırken her gün o törene has, o günü anlatan ayrı bir müziğin icra edildiği, okunan semalara "Semaya Şesims, Semaya Şerfeddin, Semaya Qanuni, Semaya Zerzai, Semaya Bilind, Semaya Şerfeddin, Semaya Qanuni" adlarının verildiği, sema müziklerinin yalnızca sema törenlerinde değil, kadınlara ve erkeklere ait olan mezar başında da icra edildiği Semaya Qanununin kadın mezarlarında, Semaya Merkabanın ise erkek mezarlarında okunduğu gözlemlenmiştir.

Bir kültürün, toplumun değerlerinin kaybolmaması ve ulaşılabilir yazılı kaynaklarının ve de müzikal olarak icraların yazıda da bir karşılığı olması hedef alınarak, literatüre bir katkı niteliğinde yapılmış olan bu çalışmada, sema müziği olarak dört ilahî notaya alınıp, anlaşıldığı kadarıyla sözleriyle yazılmıştır. Sonrasında eserlerin makamsal analizleri yapılmış olup, Şeyh Hesenî Sema'sı (1), Şeyh Hesenî Sema'sı (2), Şeyh Hesenî Sema'sı (3) notalarının Uşşak makamında olup, serbest usullerde okunduğu, Şerfeddin eserinin ise Rast makamında ve Yürük Semai usulünde icra edildiği tespit edilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki Ezidiliğin dini müzikleri ile ilgili yapılacak olan araştırmalara katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

KAYNAKÇA

Bağçeci, S. E. (2003). Piyano Eğitiminde Müzikal Analiz Kavramı – Kapsamı ve Örnek Klavye Analizleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, Sayfa: 159-176.

Blacking, J. (1995). Selected Papers of John Blacking, ed: Reginald Byron. The University of Chicago Press.

Cebe, R., & Soydan, E. (2012). Batman Yezidileri ve Yezidi sözlü kültürü. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1143-1152.

Doğan, D. Mehmet (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, 11.Baskı, İz Yayıncılık.

Erdoğan, İrfan (2012) *Pozitivist Metodoloji ve Ötesi: Araştırma Tasarımları, Niteliksel ve İstatistiksel Yöntemler*. Erk.

Giddens, Anthony (1996), *Introduction to Sociology*, W.W.Norton.

- Gökçen, A., Aral, F. (Yay. haz.). (2014). Ezidiler: Kara Kitap Kara Talih. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gökçen, A. (2015). *Kadim Bir Nefes: Ezidi Ağıtları*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Guest, J. S. Keskin, A. (Ed.). (2001). Yezidilerin Tarihi: Melekê Tawus ve Mushefa Reş'in İzinde. İbrahim Bingöl (Çev.). Avesta.
- Güven, Mustafa, (2012). Kültürün Bir Unsuru Olarak Din, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, C.1, S. 1, 935.
- Karaburun Doğan, Derya (2015). *Divriği Yöresi Alevi-Bektaşî Cemaati Dini Ritüel ve Müzikleri*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Koç, M. (2003). Ergenlik Döneminde Dua ve İbadet Psikolojisi Üzerine Teorik Bir Yaklaşım, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:7, S.1, 373-397.
- Kreyenbroek, P. G., Reşow, X. C., Keskin, A. (Ed.). (2011). *Tanrı ve Şeyh Adi Kusursuzdur: Yezidi Tarihinden Kutsal Şiirler ve Dinsel Anlatılar*. İbrahim Bingöl (Çev.). Avesta Yayınları.
- Merriam, A. P. (1964), *The Anthropology of Music*, Northwestern University Pres.
- Olgun, Hakan, (2016). İbadet, Ritüel ve Kurban, *Milel ve Nihal*, 13 (2), s.82-99.
- Peker, Hüseyin, (2011). *Din Psikolojisi*, İstanbul, s.47.
- Süvari, Ç.Ceyhan, YILDIRIM, Ayşe (2006). *Artakalanlar Anadolu'da Etnik Manzaralar*, E Yayınları.
- Taşğın, A. (2014). Türkiye Yezidiler Bibliyografyası: Yazılı Metinlerde Dini-Sosyal Bir Grubun Serüveni. Çizgi Kitapevi.
- Tolstoy, L.N. (2010), *Sanat Nedir? Çev: Mazlum Beyhan*, İş Bankası Yayınları.
- Torî (2000). *Bir Kürt Düşüncesi: Yezidilik ve Yezidiler*. Berfin Yayınları.
- Tümer, Günay, (1986). Çeşitli Yönleriyle Din, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: XXVIII, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yalkut, S. B. (2001). *Melek Tavus'un Halkı Ezidiler*. Sabir Yücesoy (Çev.). Metis Yayınları.
- Yalnızoğlu, T., Bakırcıoğlu Arslan, Ç. (Yay. haz.). (2015). *Asur'un Kadim Sabii Dininden Günümüze Ezidiler ve Mandeenler*. Oğlak Yayıncılık.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık